

УДК 81'42 = 133.1

К. П. Єсипович – кандидат філологічних наук, доцент
кафедри романських мов Київського національного
лінгвістичного університету

Реконструкція концептуальної моделі метаобразу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці

Роботу виконано на кафедрі романських мов КНЛУ

У статті здійснено спробу виявити концептуальну структуру метаобразу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці. Структуру такого метаобразу втілено в когнітивній моделі, що має ієрархічну структуру ЦІЛЕ – ЧАСТИНА. Запропонований комплексний підхід вивчення казкового образу здійснено у світлі когнітивної поетики.

Ключові слова: когнітивна поетика, концепт, концептуальний метаобраз, концептуальна модель, фрейм.

Єсипович К. П. Реконструкция концептуальной модели метаобраза “ВОЛШЕБНОГО” во французской народной сказке. В статье сделана попытка подать концептуальную структуру метаобраза “ВОЛШЕБНОГО” во французской народной сказке. Структура такого метаобраза воплощена в когнитивной модели, которая представлена иерархической структурой ЦЕЛОЕ – ЧАСТЬ. Представленный комплексный подход исследования сказочного образа осуществлен в рамках когнитивной поэтики.

Ключевые слова: когнитивная поэтика, концепт, концептуальный метаобраз, концептуальная модель, фрейм.

Yesypovych K. P. Reconstruction of the Conceptual Model of the Meta-Image of “The MAGIC” in French Folk Tale. The article presents an attempt to reveal the conceptual structure of the meta-image of “The MAGIC” in French Folk tale. The meta-image structure is embodied in the cognitive model having the hierarchical structure WHOLE-PART. The suggested comprehensive approach to the fairy tale image analysis is accomplished in the framework of cognitive poetics.

Key words: cognitive poetics, concept, conceptual meta-image, conceptual model, frame.

Постановка наукової проблеми та її значення. “Чарівне” – один із найдавніших типів вимислу і в усній народній творчості, і в художній літературі. Зміст цього образу проаналізовано в межах когнітивної поетики, засади якої ґрунтуються на застосуванні методичного апарату когнітивної лінгвістики для вивчення текстів різних жанрів. Семантичний аспект образів казки, відображення принципів побудови їхньої концептуальної структури та визначення їхньої ролі у вербалізації базових концептів казкової картини світу не було предметом аналізу, що й зумовлює **актуальність** нашої роботи. **Мета** статті – установлення базових концептуальних структур, які зумовлюють формування змісту образу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці, визначення ролі таких структур у розгортанні казкової картини “чарівного світу”, а також їхнє втілення в тексті казки за допомогою мовних засобів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких основних **завдань:** уточнення жанрових характеристик французької народної казки та визначення змісту образу “ЧАРІВНОГО” як основного жанротвірного елемента народної казки. **Об’єктом** дослідження виступили аутентичні тексти французьких народних казок. **Предметом** є лінгвокогнітивний аспект змісту образу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці. Мета та конкретні завдання наукової розвідки зумовили використання методів концептуального, контекстуального, семантичного та кількісного аналізів.

Серед видів концептуальних моделей, про які далі йтиметься в нашому дослідженні під час аналізу фактичного матеріалу, ми виділяємо пропозиції, фрейми та ментальні простори. Пропозиція є особливою оперативною структурою свідомості. Когнітивний підхід дає змогу уточнити поняття пропозиції за рахунок більш повного втручання у сферу аналізу принципів сприйняття світу: всі зовнішні події, факти, явища сприймаються у їхній взаємодії, тобто у їхніх зв’язках. Ці зв’язки породжують особливий тип знань – пропозиційний. Пропозиція може представляти знання про світ і за допомогою вербальних, і за допомогою невербальних образних форм. Пропозиція ґрунтується на ідеї зв’язування величин, які приймаються за похідні, й уміщує в собі праобраз майбутнього предикативного зв’язку [2, 118]. Проста пропозиція складається з онтології елементів

(“аргументів”) та базового предиката, що зв’язує ці аргументи. Тим самим зовнішня структура пропозицій характеризується схемою ЧАСТИНА – ЦІЛЕ, де пропозиція відповідає цілому, предикат – частині, а аргумент – іншим частинам. Крім того, між аргументами існують певні семантичні відносини, а саме агенс, пацієнс, експеріцентр, інструмент, місце [3, 177]. Провідну роль у пропозиції відіграє предикат, завдяки якому реалізується понятійна специфіка суб’єкта. Виділяють такі типи предикатів: таксономічні, реляційні та характеризувальні. Перші вказують на належність предмета до класу; другі – відбивають відношення цього предмета до інших предметів; треті – демонструють динамічні та статичні, постійні та мінущі ознаки об’єкта. До них належать оцінні предикати, а також предикати часової та просторової локалізації [8, 172–173].

Т. ван Дейк і В. Кінч, дослідники “стратегій розуміння” тексту, вважають, що текст є ланцюжком пропозицій, причому кожна з них виділяється з тексту на основі значень слів і синтаксичних структур. Пропозиції є складовими елементами фрейму, структури інформаційних даних, у якій відображено набуті досвідним шляхом знання про певну стереотипну ситуацію та про текст, що описує її [7, 187].

Фрейми – особливі моделі в концептуальній системі людини, які виражають найбільш узагальнені уявлення про предмети, явища, стереотипні ситуації навколишнього світу, закріплюючи минулий досвід індивіда [4, 7]. М. Мінський передає структуру організації фрейму у вигляді мережі, що складається з вузлів та зв’язків між ними. Активізуючись у тексті, фрейми реципієнт вилучає під час сприйняття тексту й вони стають інструментом когнітивної діяльності людини, результатом якої є встановлення смислу певного об’єкта (тексту або дискурсу). Так, фрейм є концептуальною моделлю знання про певну стереотипну ситуацію та про текст, який її описує. Він є “інструментом опису та пояснення лексичних і граматичних значень” [5, 65]. Фрейми об’єднано в чотири порівняно універсальні типи структур, які демонструють загальні закономірності організації вербалізованої інформації. Це предметноцентричний, акціональний, ієрархічний (гіпонімічний) і компаративний фрейми [1, 12–25].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідники французької фольклорної казки П. Деларю і М.-Л. Тенез, створюючи класифікацію “чарівних” казок, умовно розподіляють їх на шість циклів, відповідно до типів представлення у них елемента “ЧАРІВНОГО” [6, 56]. Так, таксономія персонажів у їхньому трактуванні набуває такого вигляду:

1. *Adversaire surnaturel* (Надприродний супротивник);
2. *Eoux (épouse) ou autres parents surnaturels ou enchantés* (Чоловік (дружина) або інші надприродні родичі);
3. *Tâches surnaturelles* (Надприродні завдання);
4. *Aides surnaturels* (Надприродні помічники);
5. *Objet magique* (Магічний предмет);
6. *Force et savoir surnaturels* (Магічна сила та магічне знання).

Однак наш аналіз фактичного матеріалу спростовує правомірність існування такої класифікації. На нашу думку, таксономія “чарівних” персонажів має відповідати “стану речей” у казковій картині світу, яка представлена сферами співіснування ЛЮДИНИ, МІФІЧНОЇ ІСТОТИ, ТВАРИНИ, РОСЛИНИ й АРТЕФАКТУ. Отже, виокремлення самостійних персонажів чарівного завдання, магічної сили та магічного знання ми заперечуємо. Поняття магічної сили та магічного знання ми розглядаємо, як обов’язкові атрибути чарівних персонажів, а чарівне завдання є інструментом впливу чарівних персонажів на інших представників казкового світу. В казковій картині світу чарівні персонажі взаємодіють між собою в межах казкового ПРОСТОРУ та ЧАСУ й унаслідок такого “перетину” відбувається розгортання казкової колізії, із чого ми можемо зробити висновок, що коло чарівних персонажів невелике та достатньо канонізоване. Тому ми виділяємо такі типи чарівних казкових актантів: ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК, ЧАРІВНИЙ РОДИЧ, ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК, ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ.

Для реалізації поставленої мети ми залучили методичний апарат когнітивної лінгвістики, а саме метод когнітивного моделювання використано для реконструкції моделі образу “ЧАРІВНОГО”, методу фреймового аналізу використано задля визначення ціннісних і таксономічних характеристик складників образу. У нашому дослідженні ми пропонуємо трактувати метаобраз “ЧАРІВНОГО” як текстовий концепт, що можна відобразити у вигляді ієрархічної структури ЦІЛЕ – ЧАСТИНА, де

ЦІЛЕ виражає власне образ “ЧАРІВНОГО”, а ЧАСТИНА – образи, що втілюють його у тексті казки (див. рис. 1).

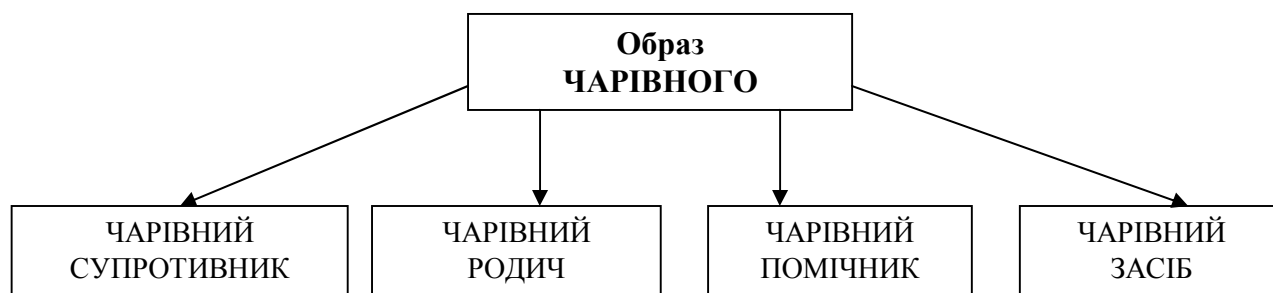

Рис. 1. Типова схематична модель образу “ЧАРІВНОГО”

Таким чином, модель концептуального метаобразу ЧАРІВНОГО має вигляд ієрархічного (гіпонімічного) фрейму, який є різновидом посесивного та демонструє відношення між родом та видом. Схематична модель образу “ЧАРІВНОГО” має такий вигляд: вертикальні відношення між слотами фрейму є відношеннями між ЦЛИМ та ЧАСТИНОЮ, образом “ЧАРІВНОГО” і його складниками, внаслідок чого концептуальна структура метаобразу набуває більшого розгалуження. Нижче наведемо фрагмент ієрархічної структури моделі метаобразу “ЧАРІВНОГО”, де останній, позначений на малюнку як ОБРАЗ, утворює верхівку ієрархічної структури й має ознаки роду. ОБРАЗ 1, що визначається як вид, перебуває щодо ОБРАЗУ у відносинах ЦІЛЕ – ЧАСТИНА й може мати ознаки роду (див. рис. 2).

Так, наприклад, образ ЧАРІВНОГО СУПРОТИВНИКА *Adversaire surnaturel* (ОБРАЗ 1) укладають такі його складники, як МІФІЧНА ІСТОТА (ОБРАЗ 1.1), ЛЮДИНА (ОБРАЗ 1.2), ТВАРИНА (1.3). Вони, виступаючи як вид, можуть також підлягати подальшому членуванню як представники роду.

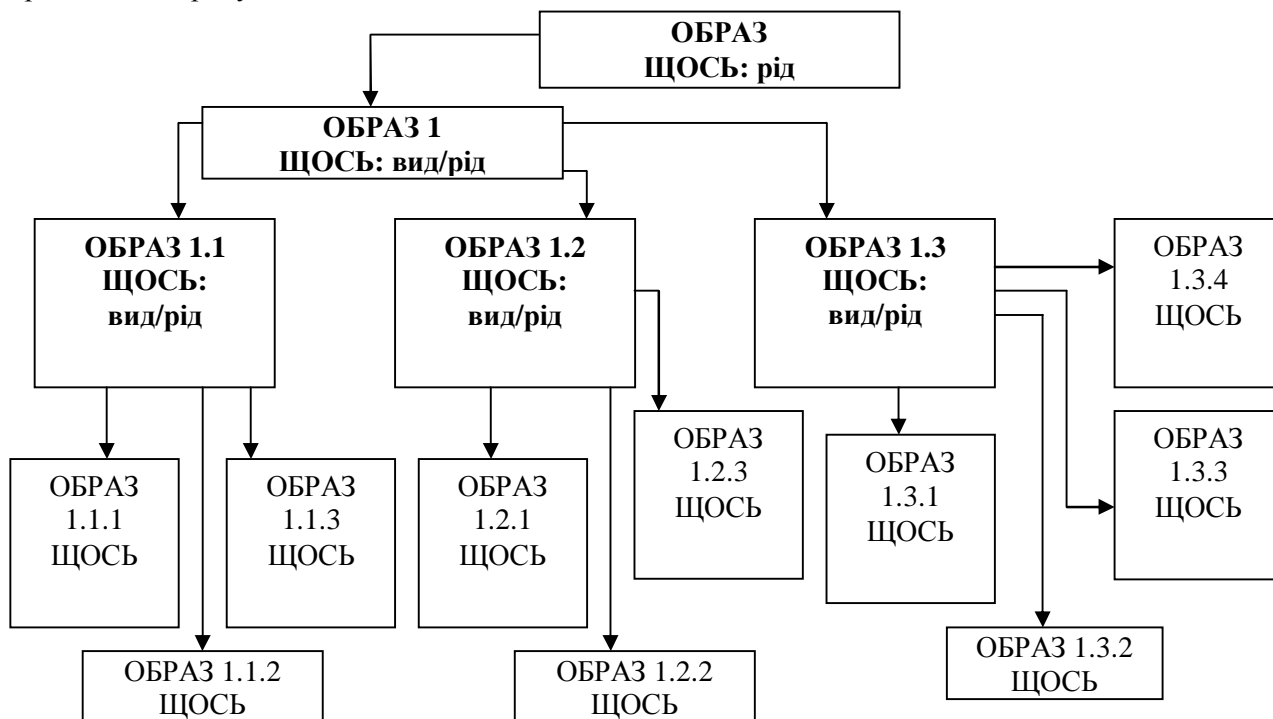

Рис. 2. Фрагмент концептуальної моделі образу “ЧАРІВНОГО”

Наступний рівень розгалуження продемонструємо на прикладі актанту МІФІЧНА ІСТОТА, умовно позначеного на малюнку як ОБРАЗ 1.1, який також може трактуватися як рід, щодо ОБРАЗУ 1.1.1, ОБРАЗУ 1.1.2 та ОБРАЗУ 1.1.3, які є представниками виду. Наповнення образів, узятих із фактич-

ного матеріалу [9; 10], продемонструємо на прикладі персонажа МІФІЧНА ІСТОТА (ОБРАЗ 1.1): семиголове чудовисько *bête à sept têtes* (ОБРАЗ 1.1.1), людожер *ogre* (ОБРАЗ 1.1.2), чаклун *magicien* (ОБРАЗ 1.1.3). Усього в роботі представлено аналіз 20 образів – складників образу ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК, 8 – образу ЧАРІВНИЙ РОДИЧ, 23 – образу ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК, 47 – образу ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ (див. табл. 1).

Структуру концептуальної моделі метаобразу “ЧАРІВНОГО” у французьких народних казках відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Концептуальна модель образу “ЧАРІВНОГО”

ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК	МІФІЧНА ІСТОТА	Ex. <i>bête à sept têtes, ogre, magicien, bzou;</i>
	ЛЮДИНА	Ex. <i>Barbe-Bleu, soeur, vieille, parrains;</i>
	ТВАРИНА	Ex. <i>aigle, cheval, léopard, serpent;</i>
ЧАРІВНИЙ РОДИЧ	ЛЮДИНА	Ex. <i>une princesse, jeune fille, prince;</i>
	ТВАРИНА	Ex. <i>La Chatte Blanche, La Grenouille, colombe, corbeau;</i>
	МІФІЧНА ІСТОТА	Ex. <i>La Bête, un monstre, vampire, une Fée, fille du diable;</i>
ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК	ТВАРИНА	Ex. <i>le roi des poissons, la mule, le chat, le renard;</i>
	ЛЮДИНА	Ex. <i>Madame menton-Bavoux, L’Homme sauvage, princes;</i>
	МІФІЧНА ІСТОТА	Ex. <i>les kerrions, une fée, le géant;</i>
	СВЯТІ	Ex. <i>Bon Dieu; Sainte Vierge;</i>
ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ	ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ)	Ex. <i>la lampe, la chandelle, un manteau, une ceinture;</i>
	РЕЧОВИНА	Ex. <i>l’eau, les crottes, une pommade;</i>
	РОСЛИНА	Ex. <i>noisette;</i>
	ТВАРИНА	Ex. <i>le chien et le chat, l’âne, l’agneau, le lion, la fourmis;</i>
	ЧАСТИНА ТІЛА ТВАРИНИ	Ex. <i>le coeur de l’oiseau, la peau de pou, tête de cheval;</i>

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Концептуальний простір образу “ЧАРІВНОГО” має вигляд ієрархічної структури ЦІЛЕ – ЧАСТИНА, де ЦІЛЕ виражає власне образ “ЧАРІВНОГО”, а ЧАСТИНА – образи, що втілюють його в тексті казки, а саме казкові актанти ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК, ЧАРІВНИЙ РОДИЧ, ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК, ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ.

Кожному з чотирьох виділених *чарівних* актантів відповідає певне коло статичних та динамічних предикатів. Визначення принципів розподілу та комбінування таких предикатів у казковій картині “чарівного” світу надасть змогу відтворити структуру концептуального простору *чарівних* актантів та дослідити аксіологічне навантаження образу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці.

Література

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філологічні науки. – Черкаси : Черкас. держ. ун-т, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
2. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблема внутреннего лексикона / Е. С. Кубрякова // Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – С. 82–140.
3. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование / Дж. Лакофф // Язык и интеллект : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1995. – С. 143–184.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / Минский М. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Филмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII : Когнитивные аспекты языка. – С. 52–92.
6. Delarue P. Le conte populaire français (Catalogue raisonné des versions de France) / P. Delarue, M.-L. Tenèze // Introduction. – Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. – 392 p.

Довідкова література

7. Краткий словарь когнитивных терминов / сост. : Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Моск. гос. ун-т, 1996. – 248 с.
8. Dictionnaire des sciences cognitives / par G. Tiberghin, H. Abdi, J.-P. Desclés, N. Georgieff, M. Jeannerod, J.-F. Le Ny, P. Livet, J. Pynte, J. Sabah. – Paris : Armand Colin. VUEF, 2002. – 336 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Delarue P. Le conte populaire français / P. Delarue, M.-L. Tenèze. – Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. – Т. 1. – 392 p.
10. Delarue P. Le conte populaire français / P. Delarue, M.-L. Tenèze. – Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. – Т. 2. – 731 p.

Адреса для листування:
02098, м. Київ, вул. Дніпровська набережна, 19/270.

Статтю подано до редколегії
16.03.2011 р.